

مؤلفه‌ها و شاخص‌های دفاع مقدّس در تثبیت انقلاب اسلامی

رجب اکبرزاده^۱، مهدی محمدزاده بنی طرفی^۲، سیدامیر سخاوتیان^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۱

چکیده

انقلاب اسلامی در مسیر تثبیت خود، از آغازین روزهای پیدایش، با چالش‌های بسیاری روبه‌رو گشت که یکی از مهم‌ترین آنان هشت سال دفاع مقدّس است. تهاجم رژیم بعثی عراق به ایران اسلامی با حمایت قدرت‌های بزرگ جهانی صورت پذیرفت. در مقابل، رزمندگان اسلام نیز با رشادت و ابتکار عمل توانستند این دوران سخت را با سربلندی پشت سر بگذارند. رشادت، اخلاص و ابتکار عمل رزمندگان اسلام توانست که سبب استحکام انقلاب اسلامی و راهگشای مسائل پیش روی او شود؛ لذا هشت سال دفاع مقدّس تأثیر مثبت بر انقلاب اسلامی داشته است که شناخت مؤلفه‌ها و شاخص‌های این تأثیر می‌توان ما را در شناخت الگوی دفاع مقدّس در حل مسائل جدید پیش روی انقلاب اسلامی یاری رساند؛ از این رو، شناخت مؤلفه‌ها و شاخص‌های حاصل از هشت سال دفاع مقدّس، یک امر ضروری و مسئله مرکزی این پژوهش است. نوشتار حاضر، اطلاعات و داده‌ها را به صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری و به صورت توصیفی - تحلیلی بررسی می‌نماید. البته الگوی حاصل از مؤلفه‌ها و شاخص‌ها را به پژوهش آینده می‌سپارد.

واژگان اصلی: دفاع مقدّس، انقلاب اسلامی، وحدت، رشادت، تثبیت انقلاب اسلامی.

r_akbarzadeh@bou.ac.ir

^۱. استادیار فلسفه و کلام، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

^۲. استادیار گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

^۳. استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

مقدمه

جنگ، انقلاب‌ها مانند هر پدیده اجتماعی دیگری، در معرض تهدید و آسیب هستند که ممکن است انقلاب را از بین ببرند یا آن را در رسیدن به اهداف و آرمان‌هایش بازدارند. انقلاب اسلامی ایران نیز از این قاعده کلی مستثنی نبود. با پیروزی انقلاب اسلامی، ایدئولوژی رژیم حاکم، ساختار نظام، اعضای رهبری‌کننده و همچنین اهداف بیان‌شده در آن به‌طور کامل دگرگون شد. در واقع انقلاب اسلامی همانند انقلاب‌های بزرگ دنیا از جمله انقلاب فرانسه و روسیه، یک انقلاب اجتماعی تمام‌عیار بود که دگرگونی‌های بنیادینی در جامعه ایجاد کرد. انقلاب اسلامی با ایدئولوژی مذهبی و دینی از جنس فرهنگ باعث شکل‌گیری گفتمانی هویت‌بخش و تمدنی شد که در جهت درونی‌کردن و تثبیت آن از اوایل انقلاب با چالش‌ها و خطرات از سمت مخالفین داخلی و بیرونی مواجه شد.

به‌طور کلی، از یک‌سو حوزه داخلی در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی به‌دلیل به‌وجود آمدن فضای باز سیاسی در کشور و فعالیت جناح‌های وابسته به غرب و شرق که در صدد تفرقه‌افکنی بودند و باعث اغتشاش و هرج‌ومرج داخلی می‌شدند، دچار بی‌ثباتی بود. از سوی دیگر در حوزه خارجی نیز با شکل‌گیری ایدئولوژی انقلاب اسلامی و اشاعه آن در بیرون مرزهای کشور، نظم سابق سیاسی منطقه بر هم خورده بود. این واقعیت، موجب وحشت آمریکا و برخی از کشورهای منطقه به‌ویژه حکومت بعثی عراق شد که رؤیای رهبری جهان عرب را در سر داشت و مخالف انقلاب اسلامی بود. با این اوصاف، صدام در صدد تضعیف و مسدود کردن گسترش امواج انقلاب برآمد که نتیجه آن تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران با چراغ سبز آمریکا بود.

بنابراین، یکی از عوامل اساسی شکل‌گیری جنگ عراق علیه ایران، ایدئولوژی انقلاب اسلامی و گسترش آن به بیرون مرزها بود که حکومت بعثی عراق را به جنگ با ایران تحریک کرد. به‌عبارت‌دیگر جنگ عراق علیه ساختار سیاسی و نظام ایدئولوژیک انقلاب اسلامی ایران در چهارچوب نظام دوقطبی شکل گرفت. زمانی که ایران از توانایی ژئوپلیتیک، توان استراتژیک و روح ایدئولوژیک، به یکی از نیروهای مهم و تأثیرگذار در خاورمیانه تبدیل شد، این امر با اهداف قدرت‌های بزرگ در ساختار نظام دوقطبی در تعارض بود، وقوع جنگ علیه ایران امری اجتناب‌ناپذیر برای تضعیف کردن توان استراتژیک ایران شد (متقی، ۱۳۸۸: ۱۸-۱۶). با وجود این،

جنگ تحمیلی با دخالت و حمایت قدرت‌های برتر همچون آمریکا، اتحاد شوروی و کشورهای اروپایی، موجب شکل‌گیری واکنش متقابل ایران در برابر قدرت‌های بزرگ و تشدید مقاومت در برابر رژیم بعثی عراق شد؛ زیرا از یک‌سو سیاست نه شرق، نه غربی و تکیه بر توانایی‌های داخلی خود در ساختار سیاسی کشور - با آگاهی ایران از حمایت غربی‌ها از صدام، از تسلیم شدن ایران در برابر آنان و تضعیف انقلاب و انزوای آن جلوگیری کرد و از سوی دیگر، بنابر ایدئولوژی نظام سیاسی جمهوری اسلامی که جنگ تحمیلی با هدف تضعیف آن به وقوع پیوست، تنها راه حل، دفاع و مقابله در برابر هجوم رژیم بعثی برای تثبیت انقلاب بود. براساس محاسبات غلط حزب بعث عراق و قدرت‌های بزرگ، با وجود نظام تازه‌تأسیس در ایران و نداشتن پایگاه نظامی منسجم و قدرتمند؛ همچنین وجود درگیری‌های داخلی و خارجی با مخالفان و دشمنان، موقعیت تسهیل‌کننده‌ای برای تهاجم آنان به خاک ایران فراهم بود که می‌توانست موجب پیروزی عراق و تضعیف حکومت نوپای جمهوری اسلامی ایران شود.

وقوع جنگ در ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ علی‌رغم فعالیت تخریبی گروهک‌ها و جناح‌های مخالف و برانداز داخلی از قبیل لیبرال‌ها، چپ‌ها و سازمان مجاهدین خلق که انقلاب را تهدید می‌کرد و نیز اختلاف‌هایی که در میان نیروهای انقلابی دیده می‌شد و وضعیت کشور را متزلزل کرده بود، باعث شد در فاصله کوتاهی این مسائل و چالش‌های انقلاب و مناقشات سیاسی با رهبری بی‌مانند امام خمینی (ره) و جناح‌های اسلام‌گرای طرفدار انقلاب اسلامی ایران فروکش کند و جای خود را به وحدت و انسجام نیروهای مردمی و انقلابی برای دفاع از کشور بدهد؛ بنابراین، جنگ به‌رغم آنکه مانعی بزرگ بر سر راه اهداف انقلاب محسوب می‌شد، در بسیاری از جهات باعث تسهیل در نهادسازی انقلاب نیز شد؛ به‌طوری‌که اکثر حافظان و پیروان انقلاب در جبهه جنگ متمرکز شدند. از آنجاکه هزینه محافظت از انقلاب و دستاوردهای آن در میدان‌های جنگ برابر با نثار جان و جسم آنان بود، می‌توان تا حد زیادی تأیید کرد که میدان‌های جنگ بیشترین تأثیر را در درونی‌کردن آرمان‌های انقلاب اسلامی داشته است.

پژوهش حاضر به بررسی این سؤال می‌پردازد که مؤلفه‌ها و شاخص‌های جنگ عراق علیه ایران در فرایند تثبیت انقلاب اسلامی چیست؟ در پاسخ به این سؤال، این فرضیه مطرح شده که

جنگ تحمیلی و تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران علی‌رغم این‌که با هدف تضعیف انقلاب اسلامی و جلوگیری از نفوذ امواج آن به منطقه صورت گرفت، با گسترش روحیه وحدت و همبستگی ملی، در جهت تثبیت انقلاب اسلامی عمل کرد. برای بررسی و ارزیابی این فرضیه، با شیوه‌ای توصیفی - تحلیلی به بررسی و تحلیل شرایط موجود کشور در دوران جنگ و موضع نیروهای و جناح‌های مهم سیاسی درباره جنگ می‌پردازیم تا نشان دهیم چگونه دفاع مقدس، حفظ ارزش‌های اسلامی و انقلابی را به ارمغان آورد. دفاع مقدس تأثیر بسزایی در تثبیت انقلاب اسلامی ایران گذاشته است و نقطه عطفی در تاریخ، انقلاب و کشور به‌شمار می‌آید. درباره ایدئولوژی انقلاب اسلامی و نحوه مدیریت و دفاع در دوران جنگ تحمیلی همچنین تأثیر آن در شکل‌گیری و تثبیت هویت ملی - اسلامی پژوهش‌هایی صورت گرفته است که هر کدام به نحوی با بخش‌هایی از این پژوهش همپوشانی دارند؛ اما در حوزه پژوهش حاضر تاکنون تحقیقی مستقل، جامع و روشن ارائه نشده است.

مفهوم کاوی

در این پژوهش، سه واژه اصلی باید مورد شناخت قرار گیرد که عبارت‌اند از:

۱. مؤلفه

در کتاب‌های لغت تعریف واضحی برای مؤلفه یافت نشده است؛ اما مراد از مؤلفه در این پژوهش، مجموعه عناصری است که سبب تثبیت انقلاب اسلامی شده است.

۲. شاخص

شاخص در لغت به معنای بلند بر آمده، نشانه‌ای که در آفتاب برای تعیین وقت مخصوصاً ظهر قرار داده شود و دستگاهی که در رود برای سنجش مقدار آب نصب کنند، آمده است. (معین، ۱۳۸۵، ۱: ۹۱۴) و در اصطلاح به مبنای دستگاه اندازه‌گیری اطلاق می‌گردد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۴۳۱). وجه مشترک همه معانی لغوی شاخص، آن است که یک علامت برای مشخص شدن چیزی است. با استفاده از این وجه اشتراک، شاخص در این پژوهش به معنای چیزی است که نشان می‌دهد یک مؤلفه تحقق یافته است یا خیر و در صورت تحقق به سنجش آن نیز می‌پردازد.

۳. بازخوانی مفهوم جنگ و پیامدهای آن

جنگ در لغت به معنای جدال و قتال و در اصطلاح نظامی به معنای نبرد یا رزمی است که مستلزم درگیری در سطح بین‌المللی یا دو دولت به همراه عملیات مسلحانه یا روانی است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶) جنگ به‌عنوان یک پدیده دگرگون‌کننده در طول تاریخ همواره به وقوع پیوسته و جوامع را دستخوش تغییر و تحول ساخته است. جنگ تأثیرات اساسی بر ساختار سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جوامع می‌گذارد. جنگ‌ها موجب تغییر و تحولاتی در ساختار جامعه می‌شوند و در نهایت، ممکن است ساختار جدیدی را ایجاد کنند؛ بنابراین وقوع جنگ تحمیلی در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، یکی از اساسی‌ترین عوامل تأثیرگذار در حوزه فرهنگی بوده است که به‌دنبال آن تمام مفاهیم فرهنگی از جمله ایشار، شهادت، جهاد و مقاومت مورد توجه قرار می‌گیرد. به عقیده هگل، جنگ عاملی است که می‌تواند آگاهی اجتماعی هر ملت را با مدیریت و کنترل از وحدت معنوی آن، در مقابل هرگونه فردگرایی تقویت کند. در واقع هگل، جنگ را به‌عنوان فعالیت برتر سیاسی بیان می‌کند. همچنین به عقیده وی، وقوع جنگ، احساس مسئولیت‌های اخلاقی و سیاسی را که هر شهروند باید در برابر استقلال و دفاع از کشور خود داشته باشد، بیدار می‌کند. (نصرآبادی، ۱۳۸۴: ۸۴-۸۳). به‌طورکلی، در فلسفه سیاسی هگل، جنگ یک پدیده اجتماعی تأثیرگذار در انسجام و وحدت ملی در جهت دفاع از منافع کشور محسوب می‌شود.

به عقیده پارسونز جامعه از چهار خرده‌نظام زیستی، شخصیتی، اجتماعی و فرهنگی تشکیل شده است، که هر یک از آنها از نهادها و سازمان‌هایی برخوردار هستند که هر خرده‌نظام را در جهت رسیدن به اهدافش یاری می‌رساند. خرده‌نظام فرهنگی با آموزش و آماده کردن نیروهای بالقوه انسانی یک جامعه با ارزش‌ها هنجارهای موجود در جامعه، وظیفه تداوم و بقای این ارزش‌ها و هنجارها را برعهده دارد، با این اوصاف به نظر پارسونز این خرده‌نظام در یک رابطه سبیرنتیک بر سایر خرده‌نظام‌ها تسلط دارد (ودیع، ۱۳۸۱: ۱۳۵-۱۳۴). با این بیان، جنگ عراق علیه ایران بر خرده‌نظام‌های جامعه تأثیرات شگرفی گذاشت. به‌عنوان مثال، خرده‌نظام اجتماعی که در آن انسجام و یکپارچگی جامعه مورد توجه است، جنگ باعث شد شرایط طبیعی جامعه مختل شود که اگر

کنترل نمی‌شد، حیات اجتماعی ایران به مخاطره می‌افتاد؛ اما در دوران جنگ با تکیه بر ایرانی‌بودن و هویت ملی و دینی واحد - علی‌رغم وجود مشکلات گسترده اقتصادی، اجتماعی - ایرانیان به مقابله با دشمن در جهت منافع خود گام برداشتند (کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۴: ۸۲-۸۱). همچنین بنابر نظریه‌های کوزر و زمیل، جنگ‌ها در کاهش یافتن اختلافات و همچنین بحران‌های درون جامعه کمک بسیاری می‌کند (کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۴: ۸۴).

مؤلفه‌های دفاع مقدّس در تثبیت انقلاب اسلامی و شاخص‌های سنجش آنان

دفاع مقدّس دربردارنده ابعاد گوناگون و مؤلفه‌هایی است که عبارت‌اند از:

۱. امام خمینی (ره) و ابعاد دفاع مقدّس

قبل از پرداختن به مؤلفه‌های دفاع مقدّس در تثبیت انقلاب اسلامی شایسته است که ابعاد مختلف دفاع مقدّس از منظر امام راحل (ره) بازخوانی گردد؛ زیرا این بازخوانی می‌تواند بسیاری از مؤلفه‌های را مشخص گرداند. امام خمینی (ره) هم جنگ و دفاع مقدّس را عامل وحدت و انسجام جامعه دانسته، معتقد بودند جنگ مسئله‌ای بود که مردم تصور می‌کردند ضررهای آن بسیار است، ولی نتایج آشکار شد که منافع آن بیشتر از ضررهایش بوده است. آن انسجام و وحدتی که در اثر جنگ، بین مردم نمایان شد و همچنین آن روحیه مقاومت در همه ملت از زن تا مرد تحقق پیدا کرد به سرتاسر جهان فهماند که این مسئله‌ای که در ایران است با تمام مسائل دنیا متفاوت است (نطاق‌پور نوری و شاهقلیان قهفرخی، ۱۳۹۶: ۱۲۵). امام جنگ تحمیلی را عاملی برای آگاهی، حرکت و خروج از تنبلی و سستی می‌دانست و می‌فرمودند: «وقتی که جنگی در کار می‌آید و حماسه‌ای وجود پیدا می‌کند، ... این‌ها، انسان را از آن حال خمودی و از آن حال سستی بیرون می‌کند و انسان آن واقع خودش را، که فعال است و متحرک، آن واقع را بروز می‌دهد و بیشتر متحرک می‌شود» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۴۷).

درواقع، این جنگ از دیدگاه امام خمینی (ره) «امتحان الهی» قلمداد شد که منافع آن برای ایجاد وحدت و انسجام میان تمام قشرها، بیشتر از ضررهایش بود. ایشان که از شناخت عمیقی نسبت به اهداف مخالفین داخلی و خارجی انقلاب اسلامی برخوردار بود در روزهای آغازین جنگ

علت‌های اساسی تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران را در چند مورد بیان کرده‌اند: ترس رژیم بعث عراق از تشکیل حکومت اسلامی و انسجام اسلامی در ایران، جلوگیری از صدور امواج انقلاب اسلامی به کشورهای منطقه، توسعه‌طلبی رژیم بعث عراق با هدف رهبری جهان عرب (باوریان و سهراب‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۶). به عقیده امام خمینی، جنگ موجب شکوفایی استعدادها در میان ملت ایران، بدون حمایت هیچ ابرقدرت و کشوری شد: «مردم کارآزموده و متوکل ما با استعانت از ذات مقدّس کبریا یکه و تنها و مظلومانه بر مشکلات بسیاری از طرح و عملیات و بسیج و آموزش نیروها تا نیاز تسلیحاتی کشورمان فائق آمده است؛ و علاوه بر موفقیت‌های اعجاز گونه ... در صحنه‌های دفاع از کشور اسلامی و بیرون راندن متجاوزین از هزاران کیلومتر، به تحولات شگرف صنعتی از قبیل راه‌اندازی کارخانجات و دیگرگونی در خطوط تولید و ساختن و اختراع ده‌ها وسایل پیشرفته و مدرن نظامی، آن هم بدون حضور هیچ مستشاری و بدون هیچ‌گونه کمک خارجی، دست یافته‌ایم» (صحیفه امام ج ۲۰: ۳۲۶). همچنین ایشان در مورد نقش جنگ تحمیلی بر تثبیت و صدور انقلاب اسلامی بیان می‌کنند: هرچند جنگ و دفاع از کشور خسارت بسیاری داشته و جوانان ارزشمند را از ما گرفت؛ ولی جنگ و مقاومت مردم در برابر آن نتیجه پر عظمت و شکوهمندی داشت. در واقع جنگ تحمیلی شکوه و عظمت اسلام و انقلاب اسلامی ایران را در سرتاسر جهان منتشر کرد (نطاق‌پور نوری و شاهقلیان قهفرخی، ۱۳۹۶: ۱۲۷).

بنابراین در جمع‌بندی و تحلیل این بخش به‌ویژه با توجه به دیدگاه امام خمینی (ره) چند شاخص کلی نسبت به تأثیر جنگ عراق علیه ایران وجود دارد که عبارت‌اند از: تأثیر جنگ و دفاع مقدّس بر انسجام و وحدت، جنگ تحمیلی و رابطه آن با شکوفایی استعدادها، جنگ عراق علیه ایران؛ عامل بیداری ملت، جنگ و تأثیر آن در تثبیت و بقای انقلاب اسلامی و همچنین جنگ و دفاع مقدّس و خودباوری ملی.

با این اوصاف، آنچه در خصوص جنگ عراق علیه ایران بیشتر مورد توجه قرار گرفت، نقش آن در وحدت و انسجام نیروهای اجتماعی و مقاومت آنان در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به کشور بود که موجب پیروزی در جنگ و تثبیت انقلاب اسلامی شد. کلمه وحدت و اتحاد هر دو بیان‌کننده یکی شدن، همبستگی، یکدلی، حرکت در یک مسیر واحد با برخورداری از یک جهت واحد

براری رسیدن به مقصدی واحد است (جمشیدی و ایران‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۶۴-۱۶۳). امام خمینی درباره مفهوم وحدت با اشاره به آیه شریفه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» وحدت و اتحاد را امری یکسان می‌دانند، همچنین این امر واحد از دیدگاه ایشان عقیده و باور به توحید در جهان هستی است که ما اگر این وحدت کلمه را که برگرفته از اسلام است، حفظ کنیم تا آخر در برابر مسائل و مشکلات پیروز هستیم (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۱۲: ۲۵۱). در واقع، مفهوم همبستگی و وحدت براساس مبانی فکری و اعتقادی با شکل‌گیری هویت ایرانی و اسلامی با انقلاب اسلامی همسو بود و در جنگ ایران و عراق گسترش پیدا کرد؛ لذا در اینجا وحدت و اتحاد با مبانی اعتقادی و آرمان‌های انقلاب اسلامی همراه بوده است. به عبارت دیگر، وحدت و انسجام اسلامی از مسائل مهم دین اسلام است که امام خمینی همه مردم ایران را از هر نژاد و زبان و مذهبی به ایجاد و تداوم وحدت ملی دعوت کرده است و بیان داشته است که وحدت بین افراد یک جامعه موجب می‌شود دستیابی به اهداف و آرمان‌ها سریع‌تر و بهتر شود (استیری، ۱۳۸۶: ۱۴۶-۱۴۵).

الوین تافلر، نویسنده معروف آمریکایی در کتاب «جنگ و یاد جنگ» ایجاد بسیج عمومی را نتیجه فرایند ملی‌گرایی و ملت‌سازی در جهان جدید و در جنگ‌های عصر صنعتی شدن تلقی می‌کند؛ به عبارتی در اینجا درگیر جنگ و دفاع می‌شوند؛ چراکه با یکدیگر دارای اشتراک منافع و همبستگی می‌باشند (ولی‌پور زرومی، ۱۳۸۴: ۱۱۷-۱۱۶).

۲. انسجام و وحدت ملی و شاخص‌های آن

انسجام یا وحدت ملی به معنای ورود افراد در یک محیط ملی و فرهنگی و احساس تعلق به چهارچوب و زیرساخت‌ها و همچنین شرایط اجتماعی که در آن هستند، به عبارتی، انسجام از نظری مفهومی به معنای پذیرش و جذب شدن در ارزش و هنجارهای ملی است (متظران، ۱۳۹۶). در این میان، عواملی در درونی‌کردن ارزش‌ها و هنجارهای ملی و شکل‌گیری انسجام نقش دارند. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران یکی از عوامل مؤثر در انسجام و وحدت ملی جمهوری اسلامی ایران به‌شمار می‌آید.

به‌طور کلی، همه صاحب‌نظران در حوزه دفاع مقدس و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، بر این اعتقاد هستند که دفاع مقدس، جلوه‌گر وحدت و انسجام ملی بود، همان‌طور که امام خمینی (ره)

جنگ را عامل وحدت و انسجام ملی می‌دانستند، دفاع مقدس هم عاملی در جهت نزدیک شدن تمام اقشار جامعه و اتحاد آنان و همچنین ایجاد فرصتی برای تثبیت انقلاب اسلامی ایران شد.

۲.۱. بسیج عمومی؛ اولین شاخص

جناب اسلام‌گرا به رهبری امام خمینی (ره) در زمان هجوم صدام به کشور، نقش قابل توجهی در بسیج و انسجام نیروها برای حضور در خط مقدم و دفاع از کشور ایفا کرد. با توجه به اینکه امام به‌عنوان رهبری عرفانی که در بطن جامعه قرار داشت، در این دوران با برخورداری از درک و شناخت کامل اهداف این تهاجم و همچنین عواقب عدم دفاع و مقاومت در برابر آن، همواره بر وحدت و اتحاد مردم برای دفاع از تمامیت ارضی کشور و آرمان‌های انقلاب تأکید می‌کردند. در میان جناح اسلام‌گرا، حزب جمهوری اسلامی، جامعه مدرسین حوزه علمیه قوم، جامعه روحانیت مبارز تهران، سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ایران، جمعیت مؤتلفه اسلامی، حزب توحید و حزب‌الله، از گروه‌ها و طرفداران برجسته این جریان بودند (باوریان و سهراب‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۶۰).

امام خمینی با مدیریت قاطع خود در بحران جنگ با عنایت به ادای تکلیف الهی و در راستای وظایف شرعی نقش مهم و تأثیرگذاری بر رفتار مردم و بسیج آنان در تمامی مراحل انقلاب و به‌ویژه جنگ تحمیلی داشتند؛ بنابراین، در این راستا بازخوانی و تدوین برنامه‌ها و مواضع مدیریتی امام و رهبری ایشان ما را به نزدیک‌ترین منبع برای شناخت شیوه رهبری در جنگ که موجب تثبیت و تداوم انقلاب نیز شد و همچنین تصویر یک الگوی رهبری اسلامی هدایت می‌کند. به‌طور کل امام خمینی تحولات سیاسی و اجتماعی را در چهارچوب مباحث دینی مورد ارزیابی قرار می‌داد و ماهیت تجاوز عراق به خاک ایران و هدف اصلی این اقدام را در چهارچوب «اسلام و کفر» و «حق و باطل» تفسیر می‌کرد؛ بنابراین، ایشان در تمام مراحل جنگ با عراق، مواضع تدافعی ایران را در جهت حفظ اسلام و آرمان‌ها انقلاب اسلامی بیان می‌کردند، و شکست ایران را در برابر رژیم بعثی عراق را که وابسته به قدرت‌های جهانی و در راستای یک هدف، برای تضعیف و به حاشیه کشیدن انقلاب بود، شکست اسلام می‌دانستند (باوریان و سهراب‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۷۰). رهبر انقلاب با روشن کردن ماهیت جنگ و متجاوزان به رفع سؤالات و شبهاتی که از طرف مردم و جناح‌های مختلف در مورد جنگ پیش آمده بود، پرداخته و موجب انسجام و پیوند روزافزون

جامعه برای دفاع در برابر متجاوزین شدند. در واقع، با روایت معنوی و مذهبی از جنگ و دفاع؛ همانند انقلاب اسلامی، سبب تحول روحی مردم، شهادت‌طلبی، پیروزی در برابر کفار و قدرتمند شدن اسلام و نظام دینی شدند. در نتیجه، این روایت معنوی که جنگ همانند انقلاب در جهت حفظ اسلام و با هدف اسلام‌خواهی صورت گرفته است، موجب به حاشیه راندن جریان‌های ملی - مذهبی و لیبرالی در طول دوران جنگ شد؛ بنابراین، گفتمان انقلاب اسلامی تفکر غالب در نحوه جنگ و دفاع از کشور شد.

۲,۲. هویت سیاسی-دینی؛ شاخص دوم

انقلاب اسلامی و نظام سیاسی و دینی برآمده از آن، نقش تأثیرگذاری را در فرایند شکل‌گیری اتحاد و انسجام ملی در دوران جنگ تحمیلی ایفا کرده است، از آنجاکه رژیم بعثی عراق دلیل شروع جنگ را جلوگیری از صدور انقلاب اسلامی و نابودی آن اعلام کرد، در واقع این مسئله موجب شد تا اکثریت مردم که در شکل‌گیری این انقلاب نقش داشته‌اند، به دفاع از انقلاب با حضور در جبهه‌های دفاع مقدس، علاوه بر این که اتحاد و انسجام ملی را به نمایش گذاشتند، از هویت سیاسی و دینی خود نیز دفاع کردند (منتظران، ۱۳۹۶).

۲,۳. وحدت رهبری؛ شاخص سوم

همان‌طور که بیان شد، عامل اصلی که موجب متحدشدن مخالفین علیه انقلاب اسلامی و وقوع جنگ هشت‌ساله عراق علیه ایران شد، ایدئولوژی حاکم بر انقلاب اسلامی و رهبران آن بود. همین ایدئولوژی انقلاب اسلامی باعث تداوم مقابله در برابر هجوم دشمن به خاک ایران شد، هرچند در درون کشور با اختلافات و بحرانی‌هایی برای تثبیت انقلاب روبه‌رو بودیم. ایدئولوژی انقلاب اسلامی که طرفداران مهم آن جناح‌های اسلامی (مکتبی) بودند، توانست نیروهای سیاسی گوناگونی را که با الگوی اسلامی و رهیافت‌های امام خمینی ارتباط نزدیکی داشتند، با یکدیگر متحد کند که در نهایت، زمینه ایجاد ایدئولوژی مسلط را در درون کشور به‌ویژه در دوران جنگ، فراهم آورد (ترابی، ۱۳۸۵).

۲,۴. وحدت کلمه؛ شاخص چهارم

به‌طور کلی، تفسیر سیاسی و اعتقادی جناح اسلام‌گرا از ماهیت جنگ باعث شکل‌گیری مؤلفه اصلی قدرت دفاعی برای مقابله با تهاجم رژیم عراق شد که همان حضور گسترده نیروهای انقلابی

و مردم بود که حاصل آن وحدت کلمه در جامعه گشت. همین تفسیر، حس برادری و وطن‌پرستی را در نهاد یکایک مردم تقویت کرد که در تمام زوایای جنگ کاملاً مشهود بود. در نتیجه، افزایش بسیج مردمی و تقویت روحیه آنان در دوران جنگ، باعث پیروزی‌های پی‌درپی ایران شد که این به‌مثابه پیروزی اسلام بر کفر شمرده می‌شد؛ به‌عبارت‌دیگر، اتحاد و انسجام مردمی موجب تثبیت و بقای انقلاب اسلامی شد. در واقع، نگرش دینی به جنگ توسط جریان‌های اسلامی، موجب کم‌رنگ شدن نگرش‌های ملی و میهنی از جنگ شد، و نه تنها جنگ به محلی برای تثبیت و تداوم حیات گفتمان اسلام مکتبی شد، بلکه موجب انسجام و وحدت نیروهای مبارز با هدف پیروزی ایدئولوژی انقلاب اسلامی در مقابل نیروهای بعثی شد (پورسعید، ۱۳۹۱: ۲۵-۲۳). همان‌طور که در دیدگاه جامعه‌شناختی پارسونز، که جنگ را عاملی تأثیرگذار بر خرده‌نظام‌های اجتماعی به‌ویژه خرده‌نظام فرهنگی می‌داند.

۳. خودباوری ملی و شاخص‌های آن

با هجوم رژیم بعثی عراق به خاک ایران با این تصور که به دلیل اختلافات و درگیری‌های سیاسی و همچنین نبود امکانات دفاعی و ارتش منسجم و قدرتمند، می‌توانند به راحتی به کشور مسلط شوند و نظام اسلامی تازه تأسیس را تضعیف و مانع اشاعه آن به خارج از مرزهای ایران شوند. در واقع انقلاب بهمن ۵۷ در کشور باعث شگفتی تمام بازیگران درون کشور، چه قدرت‌های داخلی و چه قدرت‌های بزرگ خارجی شد و همه آنان می‌کوشیدند اوضاع کشور را تحت کنترل خود درآورند، بنابراین در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی و در زمانی که هنوز جمهوری اسلامی به‌طور کامل استقرار یافته بود، صحنه درگیری و اختلاف روبه‌روز افزوده می‌شد و شرایط کشور را متزلزل می‌کرد. بر همین اساس قدرت‌های برتر جهانی و کشورهای منطقه، به‌ویژه عراق را مصمم به هجوم به خاک ایران می‌کرد.

برخلاف گروه‌های مخالف انقلاب اسلامی از قبیل لیبرال‌ها، منافقین، چپ‌ها و مارکسیست‌ها که در دهه اول پیروزی انقلاب برای دستیابی به قدرت با جناح‌های طرفدار انقلاب و پیروان خط امام به رقابت پرداختند و در زمان شروع جنگ عراق علیه ایران، رقابت و مخالفت خود در برابر نظام سیاسی اسلامی را کاهش ندادند، اکثریت این گروه‌های وابسته به چپ با تغییر فضای سیاسی و

رویکرد نظام اسلامی ایران در دوران جنگ، تا اوایل سال ۱۳۶۲ و با تشدید فشار و سرکوب آنان، همانند دیگر جناح‌های مخالف، غیرقانونی اعلام شدند و در نتیجه به انزوا کشیده شدند. به طوری که مازیار بهروز در کتاب «شورشیان آرمانخوا، ناکامی چپ در ایران»، بیان می‌کند؛ این دوره برای جنبش گروه‌های کمونیستی در ایران، به مانند رقص مرگ بود، که در آن موجودیت جنبش، به توانایی‌اش در انطباق دادن خود با محیط اجتماعی پس از انقلاب اسلامی بستگی داشت (بهروز، ۱۳۸۰، ۱۸۳-۱۸۲).

۳،۱. خوداتکایی؛ شاخص اول

با این اوصاف، با شکل‌گیری هویت اسلامی و ایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران که بر اصل خوداتکایی و عدم وابستگی به کمک و حمایت دیگران استوار بود، از یک‌سو با وقوع جنگ تحمیلی و آشکار بودن اهداف این جنگ و از سوی دیگر مدیریت کامل و بدون نقض رهبر انقلاب و پیروان خط امام، نه تنها ایدئولوژی انقلاب را تضعیف نکرد، بلکه با سرکوب مخالفین داخلی و نهادینه شدن هویت اسلامی موجب انسجام و وحدت در بین اقشار مختلف جامعه و در نهایت تقویت خودباوری ملی و شکوفایی استعدادها شد.

۳،۲. نوآوری‌های بدیع؛ شاخص دوم

از جمله تحولاتی که در طول هشت سال دفاع مقدس رخ داد، شکل‌گیری نوآوری، خلاقیت‌ها و اعمال بدیعی که در ابعاد مختلف صورت گرفت. از ابتکار عمل رهبر انقلاب اسلامی در مسائل و تصمیمات جنگ گرفته تا ابتکار و نوآوری نیروهای انقلابی در مسیر دفاع از کشور. از دیگر برکات دفاع مقدس، تقویت اعتمادبه‌نفس و خودباوری ملی بوده است در واقع در دوران جنگ و دفاع مقدس نیروهای انقلابی به این نتیجه مهم رسیدند تنها راه دستیابی به پیروزی در برابر دشمن، توجه به توانایی‌های خود و تقویت اعتمادبه‌نفس و روحیه خوداتکایی است، همان‌طور که حضرت امام فرمودند: «ما در این جنگ اُبَهِت دو قدرت شرق و غرب را شکستیم». شکست این اُبَهِت نه تنها در صحنه‌های نبرد، بلکه در تمام صحنه‌ها به دست آمد. با خودباوری و اعتمادبه‌نفس ایجادشده بین تمام اقشار جامعه در این دوران، به پیشرفت‌ها و ابتکاراتی رسیدیم که تحسین دوست و دشمن را برانگیخت. با وجود اتحاد و انسجام ملی در زمان جنگ، باعث شکل‌گیری فعالیت‌های متکی بر توانایی‌های

کشور برای تولید سلاح و به‌دست‌آوردن ارزاق در شرایط بد اقتصادی و تحریم‌های آن دوران شد؛ بنابراین، موجب انواع ابداعات و اختراعات گردید. بدین ترتیب در پی جنگ هشت‌ساله عراق علیه ایران، از طرفی قرار گرفتن نظام سیاسی و اجتماعی کشور در یک موقعیت خوب، از طرف دیگر با تحریم‌های اقتصادی و نیاز مبرم به سلاح، فعالیت‌های تولیدی صنایع نظامی ایران تا حدودی پیشرفت کرد. دوران دفاع مقدس با گسترش روحیه خوداتکایی و بسیج عمومی با مدیریت و رهبری بی‌مانند امام خمینی (ره)، شاهد افزایش اعتمادبه‌نفس و خودباوری در بین تمام اقشار جامعه هستیم، درواقع، این خودباوری و ایمان به توانایی مردم در جهت دفاع از کشور و ارزش‌های انقلاب اسلامی باعث شکوفایی استعدادها در حوزه نظامی و همچنین تقویت روحیه در میدان‌های مبارزه، پیروزی‌های پی‌درپی و همچنین پایداری ملت در برابر فشارهای اقتصادی شد.

۳,۳. شکوفایی استعداد

دفاع مقدس علاوه بر اینکه یک آزمون مهم برای ملت بود، آزمونی هم بود برای بروز استعدادها و توانایی‌ها در سطح کشور، درواقع دفاع مقدس وسیله‌ای برای شکوفایی استعدادهای ناشناخته در انسان‌ها شد (سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۸). همان‌طور که امام خمینی (ره) بیان می‌کند: «ما در جنگ به این نتیجه رسیده‌ایم که باید روی پای خودمان بایستیم، در تحریم‌های اقتصادی که در دوران جنگ تحمیلی پیش آمد، ما شاهد آن بودیم که چگونه نیروهای نظامی قطعات و سلاح‌های جنگی را خودشان درست کردند، همچنین امام بر این باور بودند که جنگ و دفاع مقدس، موجب پیشرفت و شکوفایی استعدادها شده است (پرتال امام خمینی، ۱۳۹۷/۷). درواقع به عقیده امام خمینی (ره) و اندیشمندان و رهبران نظام اسلامی، استقلال‌خواهی عاملی جهت رشد استعدادها و خلاقیت‌ها است که در جنگ عراق علیه ایران با روحیه خوداتکایی و استقلال‌خواهی مردم ایران، جنگ زمینه‌ای برای شکوفایی و خلاقیت شد. به‌طورکلی، در جنگ هشت‌ساله دفاع مقدس علی‌رغم وجود مشکلات متعدد در کشور ولی با تقویت و نهادینه شدن هویت ایران - اسلامی و خوداتکایی و باور به توانایی‌های داخلی در جهت پیروزی و دفاع از منافع ملی در کشور، پررنگ‌تر شد و دفاع مقدس عاملی در جهت رشد و توسعه شکوفایی استعدادهای ملت بود. به عبارتی این اعتمادبه‌نفس و خودباوری در جهت تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی نیز نقش مؤثری ایفا کرد.

۴. بیداری ملت و شاخص‌های آن

با هجوم رژیم بعث عراق به خاک ایران، دو راه بیشتر برای ایران وجود نداشت؛ یا تصمیم به مقاومت و دفاع از منافع کشور، یا تسلیم شدن در برابر خواسته‌های صدام و پناه بردن به آمریکا در جهت فشار آوردن صدام برای عقب‌نشینی و در نهایت تضعیف انقلاب اسلامی. اما این شرایط، با وجود همه دشواری و سختی‌ها، امام خمینی (ره) را در مسیر تصمیم‌گیری دچار شک و تردید نکرد و ایشان با روحیه مبارزه و جهادی، رهبری و مدیریت دفاع هشت‌ساله از کشور و انقلاب اسلامی را با درایتی بی‌نظیر برعهده گرفت. امام خمینی (ره) در رهبری جنگ تحمیلی عراق علیه ایران بر تمام سازمان‌ها و نهادهای مربوط به دفاع مقدس اشراف و نظرات کامل داشت و گزارش‌های بسیاری از طریق نمایندگان ایشان با حضور در تشکیلات سیاسی، نظامی و نیز نظارت بر عملکرد فرماندهان، همچنین مسائل جزئی جنگ اعم از تجهیزات جنگی، عملکردها و وضعیت روحی و جسمی رزمندگان به امام ارائه می‌شد و ایشان با دقت آنها را بررسی می‌کرد (ارجینی و علیمرادی، ۱۳۹۴: ۱۴۱-۱۴۰).

۴,۱. تصمیم بر دفاع؛ شاخص اول

تصمیم بر دفاع از منافع کشور با هجوم رژیم بعثی عراق، علی‌رغم سختی‌ها و مشکلات موجود، باتوجه به ایدئولوژی انقلاب اسلامی و رویکرد رهبر انقلاب، جنگ عراق علیه ایران را جنگ با ارزش‌ها و هنجارهای انقلاب می‌دانستند؛ بنابراین، نه تنها نیروهای نظامی بلکه عموم مردم را به بسیج شدن برای دفاع از کشور و ایدئولوژی انقلاب تشویق کردند. در واقع براساس ایدئولوژی انقلاب اسلامی، تا پایان جنگ، چهارچوب اصلی دفاع از کشور قرار گرفت؛ به عبارت دیگر، آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی، عاملی بود برای بیداری ملت در برابر بحران‌هایی که می‌توانست سبب تضعیف و شکست کشور و انقلاب اسلامی در برابر مخالفین شود. در واقع، نظام اسلامی و هدایت‌ها و راهنمایی‌های امام خمینی (ره) و پیروان ایشان، مبنای بیداری ملت در این دوران بود (ترابی، ۱۳۸۵: ۵).

حضرت امام در مسند فرماندهی کل قوا علاوه بر کنترل و نظارت بر سازمان‌ها و نهادهای داخلی در جهت دفاع از منافع کشور و انقلاب اسلامی در طی دوران جنگ هشت‌ساله تحمیلی، سازمان‌دهی نیروها و نیز چگونگی به‌کارگیری آنان در مقابل دشمنان را بر عهده داشت و با

بصیرت عمیق ایشان، قلمرو سازمانی نیروهای دفاعی از محدوده نیروهای نظامی و ارتش و سپاه فراتر رفت و تمام مردم کشور را از همه طبقات تشویق به حضور در جبهه‌های جنگ کرد. امام خمینی (ره) در جهت بسیج مردم در دفاع از کشور در دوران دفاع مقدس، به مردم ایران هشدار می‌داد خود را مهیا سازند و با سلاح‌های خود در حالت آماده‌باش باشند (ارجینی و علیمردانی، ۱۳۹۴: ۱۴۲). رهبر انقلاب علاوه بر نظارت، رهبری و سازمان‌دهی مسائل مربوط به جنگ، نه تنها به مقابله با عواملی داخلی که باعث اختلال و مانع در پیشبرد اهداف جنگ می‌شدند، پرداخت، بلکه با بازداشتن نیروها از توجه به مسائل داخلی و همچنین با ختشی کردن فعالیت گروه‌ها و جناح‌های مخالف انقلاب اسلامی، سعی در تقویت جبهه‌های جنگ داشت. به‌طورکلی رهبر انقلاب اسلامی، در دوران جنگ عراق علیه ایران، براساس ماهیت اسلامی و دینی انقلاب بهمن ۱۳۵۷ و شکل‌گیری اسلام سیاسی و آموزهای آن، علی‌رغم وجود سختی‌ها و آسیب‌های فراوان در شرایط متزلزل داخلی، دفاع در برابر هجوم نیروهای عراقی را امری واجب می‌دانست که با مدیریت بی‌نقص و آموزه‌ها و سیره ایشان باعث بیداری ملت و درنهایت تقویت روحیه نیروهای دفاعی برای مقاومت و دفاع از کشور در برابر تهاجم عراق (با حمایت قدرت‌های بزرگ غربی) شد. درنهایت، این جنگ تبدیل به فرصتی در جهت رشد و تعالی معنوی انقلاب اسلامی و تثبیت و تداوم آن شد.

۴،۲. اهداف انقلابی؛ شاخص دوم

به‌طورکلی، وقوع جنگ تحمیلی که با مسئله انقلاب اسلامی انفکاک‌ناپذیر است، رابطه‌ای دوسویه میان این دو برقرار شد که باعث نهادینه شدن هویت شکل‌گرفته در گفتمان انقلاب اسلامی و همچنین بیداری ملت شد. در دوران جنگ تنها عاملی که می‌توانست مردم را برای مقابله با تهدیدات پیش‌رو و همچنین پیشبرد اهداف انقلاب بسیج کند، اسلام و آرمان‌های انقلاب بود، اسلام به‌عنوان محور اصلی هویت ملی در دوره بعد از پیروزی انقلاب، مورد توجه قرار گرفت و به‌تبع آن نیز در دوران جنگ عراق علیه ایران، با اسلام و هدایت و رهبری امام خمینی (ره) پیونده خورده بود (ولی‌پور زرومی، ۱۳۸۴: ۱۰۱-۱۰۰). با پیروزی انقلاب، هویت شکل‌گرفته ایرانی - اسلامی، در طی دوران اولیه تثبیت با بحران‌هایی روبرو بود و وقوع جنگ در کشور، باتوجه‌به ایدئولوژی انقلاب، موجب تقویت هویت اسلامی و ملی در کشور و درنهایت بیداری مردمی و به دنبال آن باعث تقویت انگیزه وحدت، دفاع و

مبارزه در جهت منافع کشور و در آخر تثبیت و بقای انقلاب اسلامی شده است.

۵. هنجارها و ارزش‌های انقلابی

با پیروزی انقلاب اسلامی، نظام نوپای اسلامی، نیاز به تثبیت و نهادینه کردن هنجارها و ارزش‌های اسلامی داشت که از اوایل فرایند تثبیت با مشکلات و چالش متعددی مواجه بود. در واقع، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و همچنین آغاز دوران تثبیت آن، با وجود آمدن فضای باز سیاسی این فرصت برای تمام گروه‌ها و جناح‌های داخلی فراهم شد؛ بنابراین، تمامی احزابی که در رژیم قبل اجازه حضور در مسائل سیاسی و فعالیت‌های آشکار را نداشتند، اجازه حضور مستقیم را در نظام تازه تأسیس پیدا کردند و در مورد این موضوع بسیار امیدوار بودند که پایگاه اجتماعی گسترده‌ای را در اکثریت جامعه کسب کنند.

۵.۱. نفی جریان‌های مارکسیستی؛ اولین شاخص

به‌طور کلی، جریان‌های ضدانقلابی لیبرال‌ها در فضای متزلزل داخلی ایران در اوایل انقلاب و مراحل اولیه تثبیت آن، جنبش مارکسیستی هم در طول چند ماه بلافاصله بعد از سقوط رژیم سابق، این فرصت را پیدا کردند تا در مقیاس توده‌ای به سازمان‌دهی بپردازند، علی‌رغم آن‌که بسیاری گمان می‌کردند این جناح‌ها به موفقیت‌های چشمگیری برسند؛ ولی عمر آنها بسیار کوتاه بود، در میان مارکسیست‌ها، گروهایی از قبیل فدائیان خلق که پس از انقلاب در خرداد ۱۳۵۹ به دو گروه اکثریت و اقلیت تقسیم شدند، و نیز مجاهدین خلق و سازمان پیکار، برجسته بودند، به‌طور کلی همه این گروه‌ها مخالف سرسخت جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آمدند، که در بین این سازمان‌ها و گروه‌های گوناگون مارکسیستی، فدائیان خلق خود را به‌عنوان بزرگ‌ترین سازمان مخالف انقلاب اسلامی معرفی کردند که دست به اقدامات مسلحانه و تروریستی می‌زدند.

۵.۲. دفع گروه‌های ضدانقلاب؛ شاخص دوم

در نهایت، دفع گروه‌های مخالف انقلاب که باعث بروز اختلافات و درگیری‌های گوناگونی در سطح داخلی شده بودند، در اوایل جنگ از شدت بیشتر برخوردار بود که اگر با مدیریت دقیق و کامل جلوی اختلاف‌افکنی این گروه‌ها و همچنین سرکوب و مانع فعالیت آنان گرفته نمی‌شد، روحیه مقاومت نیروهای مردمی را در برابر دفاع از کشور می‌گرفت و موجب دلسرد شدن آنان برای پیروزی

در جنگ می‌شد. به‌طورکلی، به انزوا کشیدن و شکست نیروهای مخالف داخلی در طی دروان جنگ عراق علیه ایران از دلایل عمده‌ای برخوردار بود. یکی از اصلی‌ترین دلایل آن نداشتن آگاهی از ماهیت و ارزش‌های انقلاب اسلامی و ناتوانی این گروه‌ها در جهت انطباق دادن با خواسته‌ها و هویت جدید شکل‌گرفته در درون جامعه بود که به همین دلیل از پایگاه اجتماعی کمی برخوردار بودند و درنهایت با تسلط کامل جناح‌های اسلام‌گرا با رهبری امام خمینی (ره) بر نظام سیاسی کشور، به‌آسانی تا سال ۱۳۶۲ در و اوایل جنگ از آرایش سیاسی کشور خط‌خورده و به انزوا کشیده شدند. با این اوصاف، با وقوع جنگ تحمیلی بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و فضای متزلزل سیاسی کشور، در طی دوران هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، علی‌رغم وجود جناح‌ها و گروهک‌های مخالف در اوایل جنگ نه‌تنها جنگ عاملی برای تضعیف کشور و انقلاب نشد، بلکه با مدیریت و کنترل دقیق امام و پیروان ایشان که به مکتبی‌ها معروف بودند، دولت توانست بر این گروه‌ها مسلط شده و آنها را به انزوا بکشاند و درنهایت، تمام توجه مردم و نیروهای انقلابی بر سر یک موضوع و آن هم دفاع از کشور و ایدئوژنی انقلاب، معطوف شد.

۵،۳. نثار جان؛ شاخص سوم

بنابراین با وقوع جنگ تحمیلی در اوایل انقلاب اسلامی، اکثر حافظان و پیروان انقلاب در جبهه‌های جنگ متمرکز شدند، از آنجاکه هزینه محافظت از انقلاب و دستاوردهای آن در میدان‌های جنگ برابر با نثار جان و جسم بود، می‌توان تا حد زیادی مطمئن بود که دفاع مقدس و مقاومت نیروهای انقلابی و بسیج مردم در این دوران بیش از دیگران و جریان‌ها، انقلاب اسلامی را درونی کردند (صدیق اورعی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴-۲۳). به‌طورکلی، به عقیده اکثر اندیشمندان انقلاب اسلامی، با هجوم رژیم بعثی عراق به ایران، علی‌رغم نبود یک ارتش منسجم در کشور و هرج‌ومرج داخلی، در این دوران، با فروکش کردن اختلافات داخلی و شکل‌گیری بسیج عمومی از تمام اقشار جامعه، تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی با توجه به ارزش‌های انقلاب اسلامی و به‌دنبال آن با شکوفایی استعدادها و همچنین افزایش اعتمادبه‌نفس نیروهای انقلابی، درنهایت، جنگ هشت‌ساله عراق علیه ایران، تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی را به ارمغان آورد. همان‌طور که شهید آوینی اصلی‌ترین دستاورد جنگ را انقلاب اسلامی بیان می‌کند و در توضیح آن می‌گوید، اگر

جنگی نبود، انقلابی هم وجود نداشت، در واقع تا قبل از جنگ تعریف مشخصی از انقلاب و اسلام نداشتیم، ما معنای انقلاب را در دوران دفاع مقدس و جنگ فهمیدیم (درویان، ۱۳۷۸: ۳۳).

نمودار ۱- مولفه‌های و شاخص‌های دفاع مقدس در تثبیت انقلاب اسلامی

نتیجه‌گیری

علت اصلی شروع جنگ عراق علیه ایران، وجود انقلاب اسلامی و مهار امواج آن در منطقه بود؛ بنابراین با آغاز جنگ، جمهوری اسلامی ایران دو راه برای دفاع از کشور در پیش‌رو داشت؛ نخست این‌که با توجه به شرایط متزلزل داخلی و عدم شکل‌گیری نظام حکومتی با ثبات در اوایل انقلاب، وارد جریان‌ات بین‌المللی و سیاسی شود که این راه مستلزم امضای قرارداد صلح و واگذاری بخش‌هایی از خاک کشور به عراق بود و چیزی جز انفعال و تضعیف نظام اسلامی در برداشت. این موضع مورد قبول بنی‌صدر و جناح ملی مذهبی وی بود. دومین راه این بود که با اتکا به توان داخلی و اتحاد و انسجام نیروهای مردمی به مقاومت و دفاع در برابر هجوم رژیم بعث عراق

بپردازد و این موضع با گفتمان اسلامی - ملی که براساس اندیشه امام خمینی و رهبران انقلاب شکل گرفته بود، تطابق داشت.

بنابراین هدف نهایی کشور مقابله با نیروهای متهاجم عراقی با اتکا بر نیروهای مردمی و انقلابی قرار گرفت که ماه‌عسل آن انسجام و وحدت نیروها و جناح‌های انقلابی و فروکش کردن اختلافات درونی، شکوفایی استعدادها و خودباوری ملی، بیداری ملت و درنهایت، تثبیت و بقای نظام اسلامی و ارزش‌های انقلاب شد. سرانجام با گذشت هشت سال از تهاجم عراق و مقاومت و دفاع مردم در برابر هجوم نیروهای بعثی، پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل در سال ۱۳۶۷ از سوی ایران اعلام شد. درواقع، رهبران انقلاب و فرماندهان ارتش و سپاه مصلحت کشور را آتش‌بس و پذیرش قطع‌نامه می‌دانستند که به عقیده تحلیلگران این حوزه پذیرش نه تنها شکست و تضعیف انقلاب را در پی نداشت، بلکه موجب ثابت کردن روحیه صلح‌گرایی نظام اسلامی به جهانیان شد. در نتیجه هم در داخل و هم در بیرون مرزها این جنگ باعث انفعال و شکست انقلاب اسلامی نشد.

منابع

- ارجینی، حسین؛ و علیمردی، زهرا. (۱۳۹۴). راهبردهای امام خمینی (ره) در مدیریت دفاع مقدس، *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۱۲ (۴۲)، ۱۳۹-۱۵۸.
- استیری، اکرم. (۱۳۸۶). وحدت ملی و انسجام اسلامی در سیره نظری و عملی امام خمینی، *حوزه*، شماره ۶۳، ۱۳۵-۱۵۶.
- امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۸). *صحیفه امام (جلد دوازدهم)*، تهران: انتشارات عروج.
- باوریان، فریده؛ و سهراب‌زاده، فاطمه. (۱۳۹۷). تبیین دو رویکرد اصلی مدیریتی دفاع از کشور در جنگ تحمیلی، *مطالعات دفاع مقدس*، ۲(۱۴)، ۱۸۴-۱۵۱.
- برکات دفاع مقدس در کلام امام خمینی. (۱۳۹۷). پرتال امام خمینی (ره)، قابل‌دسترس در: <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n>
- بهروز، مازیار. (۱۳۸۰). *شورشیان آرمان‌خواه، ناکامی چپ در ایران*، تهران: ققنوس.
- پورسعید، فرزاد. (۱۳۹۱). امام خمینی (ره) و مدیریت نرم دفاع ملی؛ مطالعه موردی: جنگ تحمیلی، *مطالعات راهبردی*، ۱۵ (۳)، ۲۹-۸.
- ترابی، طاهره. (۱۳۸۵). مقاومت گرایی ایدئولوژیک در دوران دفاع مقدس، *زمانه*، شماره ۵۴ و ۵۳، دی و بهمن، ۶۸-۵۹.
- جمشیدی، محمدحسین؛ و ایران‌نژاد، ابراهیم. (۱۳۹۱). ویژگی‌های همبستگی و وحدت اسلامی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)، *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۱ (۲)، ۱۶۱-۱۸۶.
- حاجی‌زاده، سیروس. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی؛ چالش‌های گفتمان وحدت در انقلاب اسلامی (۱) (دوران استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی)، *پانزده خرداد*، ۴ (۱۴)، ۳۳-۷۸.
- درویدیان، محمد. (۱۳۷۸). *جنگ بازبایی ثبات، بررسی تحولات سیاسی - نظامی از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۱*، ج ۲، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
- دستاوردهای ایران اسلامی در دفاع مقدس. (۱۳۹۸). سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، قابل‌دسترس در: <https://khl.ink/f/43672>
- سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ بهنام؛ و رشیدی‌زاده، افسانه. (۱۳۸۳). دفاع مقدس و تأثیر آن بر مؤلفه‌های ایرانی - اسلامی، *هویت ملی*، ۸ (۲۷)، ۷۹-۹۶.
- کارکنان نصرآبادی، محمد. (۱۳۸۴). جنگ و هویت (با رویکرد جامعه‌شناختی به جنگ ایران و عراق)، *مطالعات ملی*، ۶ (۲۲)، ۷۱-۸۵.

کوشکی، محمداصداق. (۱۳۹۳). بررسی عملکرد نیروهای سیاسی در دفاع مقدس، سایت خبری مشرق،

قابل دسترس در: mshrgh.ir/351580

متقی، ابراهیم. (۱۳۸۸). نظام دوقطبی و جنگ ایران و عراق، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

معین، محمد. (۱۳۸۵). فرهنگ معین، چاپ چهارم، تهران: کتاب راه نو.

منتظران، جواد. (۱۶ خرداد ۹۶). دفاع مقدس و تأثیر آن بر اتحاد، انسجام و هویت ملی، پایگاه خبری فارس،

قابل دسترس در: <http://fna.ir/VOHQ3>

ناطق پور نوری، مهدی؛ و شاهقلیان قهفرخی، رضا. (۱۳۹۶). جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در نگرش

اندیشمندان دفاعی و امنیتی، مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۲ (۲)، ۱۱۹ - ۱۵۳.

نوروزی، محمدتقی. (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های مدیریت.

ودیعه، ساسان. (۱۳۸۱). تحلیل جامعه‌شناختی جنگ ایران و عراق در قالب نظریه پارسونز، علوم اجتماعی، ۹

(۱۷)، ۱۳۱ - ۱۵۴.

ولی پور زرومی، سیدحسین. (۱۳۸۴). هویت ملی و دفاع مقدس، مطالعات ملی، ۶ (۲۳)، پاییز، ۹۹-۱۲۲.